

A mezei juhar kétszáz évvel ezelőtti tananyagban

Mint ismeretes, Selmechányán az Erdészeti Tanintézetben 1809-ben megindított erdészeti felsőoktatás első tanára Heinrich David Wilckens volt. Előadásai alapján 1814–15-ben Nedeczey Nedeczky Ferencz akkori hallgató német nyelven, Erdészettan címen, ötkötetes kéziratos állított össze, amelyet 1973-ban Zakar János, az Erdészeti és Faipari Egyetem könyvtárának munkatársa lefordított. A Nyugat-magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Kar Növénytan és Természetvédelmi Intézete gondozásában napjainkban kiadásra került az első két kötet, amely a növénytan részét tartalmazza. A második kötete „Az erdészeti növények ismerete” címet viseli, melyben 48 fás szárú növényfaj ismertetését találjuk, köztük a mezei juharét is. Az alábbi írás jól példázza, hogy kétszáz évvel ezelőtt mennyi ismeret gyűlt össze a fás szárú növényekről, s mit kellett akkor elsajátítania egy hallgatónak. Az ismertetés szakmai korrekción nem esett át, benne terminológiai hibák is megmaradtak.

Mezei juhar (*Acer campestre*)

Termése összenyomott szárnyas termés, majdnem félkör alakú, összenyomott magházzal, lefelé néző szárnyakkal, vastag köldökzsinóron függő, összenyomott magvakkal. Virágzatai felállóak. Levelei simák, egymással szembeállóak, hosszú vörös nyélen ülők. Rendszerint öt, néha három tompa karélyval, melyek közül az oldalsók öblösen kiszélesedők. Kérge sávosan felrepedező.

A mezei juhar lombhullató fa, többnyire nagy, széles, kerek lombkoronával. Leggyakrabban és legtöbbször azonban csak magas cserjévé nő, ritkán ágazattal, melyek csúcsán többnyire moha települ meg. Az alacsony fekvésű, sík vidékek fája, de előfordul a magasabb hegyek előhegyein is. A túl száraz, vagy túl nedves talajt, a sívó homokot és a lápos területeket azonban kerüli. Legjobban tenyészik az alacsony, sík vidékeken és az alacsonyabb hegyekben. Szereti a védett nyugati vagy északi fekvést, az árnyékos,

mély talajt, a nyirkos, szemcsés szerkezetű, agyagos, televényes talajt. Ilyen helyen 80–100 év alatt 30–40 láb magas fává nő és eléri a 8–16 hüvelyk mellmagassági átmérőt, vagy még annál is többet.

Mint bokor is megnő 16–20 láb magasra, és a bokor fő ágai alul elérhetik a fél lábnyi vastagságot. A mezei juhar eléri a kétszáz éves életkort is. Oldalgökeirei olykor másfél láb mélyen hatolnak a talajba, és négy láb sugarú körben terjednek szét. Ha fává nő, törzse 10–15 láb magasságot ér el. Nagy, széles koronája mindig gömb alakú. Letörött ágai helyén a sebből tejszerű nedv folyik.

Sárgászöld kérge a fiatal hajtásokon és a vékonyabb ágakon 5–6 élű, úgyhogy majdnem szárnyaltnak látszik. A kéreg szivacsos, paraszerű. A fiatal ágakon és fiatal törzseken rozsdaszürke színű, kissé repedezett és gömbölyű csomók által ízekre tagolt. Kérge idős korban piszkosbarna színű és keresztben-hosszában pikkelyesen leválik.

Május közepén lombosodik. Levelei kicsiny, barna, tojásdad alakú, tompa hegyű rügyekből bújnak elő. A rügyeket zöld szélű, fehéren molyhos pikkelyek fedik. A levelek két hüvelyk hosszúak, vörös színűek, vékony, szőrös nyélen ülnek. Rendszerint öt, néha három karélyosak, öblösen hasogatottak, tompa hegyben végződők. A levelek merevek, szélük sima, de szőrös. A levéllemez felső oldala sötétzöld, alsó oldala világoszöld, öt főérrel. A levelek tejnedvet tartalmaznak. A legfelső fiatal levelek rendszerint barnáspiros színűek. Ősszel, október elején a levelek megsárgulnak, elhervadnak és nemsokára lehullanak.

A mezei juhar hol mint hímnős növény jelenik meg, amikor vagy teljesen hímnős, vagy csak hím nemű; a hímnős virágok nem ritkán terméketlen portokokat viselnek. Máskor meg a hímnős virágú fák, hímnős dichogámia jelenik meg.

Virágjai kilombosodás után, május végén jelennek meg. A virágok hosszú, gyapjas kocsányokon, felálló bugákban nőnek, tövükben kicsiny, tojásdad alakú melléklevelekkel. A virágok kicsinyek, zöldessárgák. A hímnős virágoknak felsőállású magháza van. A virágokból, megtermékenyítés után, közös nyélen ülő, 2–3 összenőtt, szárnyas termés fejlődik.

A termések magháza majdnem félkör alakú, összenyomott, egyrekeszes. A szárnyak pirosabbak, rövidebbek és keskenyebbek, mint a többi juharnál; egyenesen szétállóak, a magházban vese alakú, bordázott, összenyomott mag található. A mag vastag köldökzsinóron függ.

Október közepén a termésszárnyak sárgáspiros színt öltének, és a bennük levő mag megérik. Az összenőtt szárnyas termések úgy válnak szét, hogy azok mindegyike külön rövid kocsányon ül, ezek válnak széjjel. A termések azonban nem hullanak le novemberben, hanem a következő tavaszig az ágakon maradnak, amikor aztán a szárnyak segítségével 60–80 láb távolságra is elrepülnek az anyatörzstől. A magvak, ha megfelelő talajra jutnak, kicsiréznek. De csak az a néhány mag kel ki a következő tavasszal, amelyik, a zömétől eltérően, még ősszel lehullott. Mert a nagyobb rész – mint mondottuk – csak tavasszal hullik le és ezek a magvak csak a rákövetkező év tavaszán, májusban csíráznak ki. A magvak két kicsiny, zöldesbe vagy kékesbe játszó, keskeny, hegyes sziklevéllal bújnak ki a földből. A barnáspiros csemeték lassan nőnek, és ha nincsenek zárt állásban, nagyon ágas-bogasak lesznek.

A fiatal fák 25 éves korukra válnak termőre.

A fiatal fákat 10. életévükig sikerrel lehet átültetni. Ha törzsüket 40. életé-

vük előtt a talaj fölött levágjuk, jól sarjadzanak, a sarjak gyorsan nőnek, különösen az első 10–15 esztendőben. De az ilyen sarjakkból nőtt fák soha nem nőnek olyan magasra, mint a magról keltek. A sarjak száma azonban olyan

nagy, mint a hegyi juharnál vagy a korai juharnál.

Fája fehér, néha sárgásfehér. Idősebb korban, különösen a gyökér fája, barnaszínű és szépen erezett. Fája nehéz, kemény, szilárd, nagyon szívós. Rostjai hosszúak, finomak. Gesztje feketés színű, fiatal korban a bél széles. A mezei juhar idősebb korban a gesztkorhadásnak esik áldozatul vagy elsorvad. Sorvadáskor az ágakat teljesen ellepik a zuzmók.

A mezei juhart növekedésében a kinövések, daganatok és torz képződmények nagyon hátráltatják. Erős cserebogar-rajzás idején lombját a bogarak teljesen lerágják. Levelei a levéltetűk szúrása folytán gyakran bibircsesek. A vastag törzsek fájából szép rajzolatú deszkák készülnek, amit az asztalosok szívesen használnak fel.

A mezei juhar fája jól felveszi a különféle pácoakat, melyek révén nagyon tetesztős színeket nyerünk. Fáját a kerégyártók kerékabroncsok gyártására, továbbá különféle állványokhoz és faedények készítéséhez használják fel. Az esztergályosok és fegyveragy-készítők, szin-

tén nagyon keresik. Az esztergályosok igen szép tubákos szelencéket, a fegyveragy-készítők pedig finom, bár kissé nehéz, fegyver- és pisztolyagyakat készítenek belőle. A fiatal, vékony hajtásokból pedig fegyvertöltővesszők készülnek. A 20–30 éves, szívós ágakból fonott ostor nyelet gyártanak. A fafaragók különösen gyökerének fáját értékelik, amelyből rendkívül szép rajzolatú pipákat faragnak. A mezei juharból azonkívül kaszanyelek és kalapácsnyelek, továbbá malomkerék-tengelyek és más egyéb használati tárgyak készülnek, így többek közt pipaszárak is. Tüzelőfának is jó, a belőle étetet faszén sem rossz.

A fa törzse édes nedvet tartalmaz, amit a törzs megcsapolásával nyernek, és amiből cukrot lehet főzni. Levelei, meleg időjárás esetén, ízletes, a mannára emlékeztető nedvet izzadnak ki. Virágját a méhek szívesen látogatják. A mezei juhar sűrű sövények létesítésére is alkalmas, mert a nyírást jól bírja, és a lenyírt hajtások és levelek a szarvasmarhának jó takarmányul szolgálnak.

Közzéteszi: **Dr. Bartha Dénes**

A BALATON ÉS A BAKONY-VIDÉK TERMÉSZETKUTATÓINAK KISLEXIKONA

2013 decemberében látott napvilágot *A Balaton és a Bakony-vidék természetrajzának kutatói és ismertetői – Természetkutatók kislexikona a XVI. századtól napjainkig* című mű (szerk. Bauer N., Ilosvay Gy. & Kenyeres Z.; kiadó: Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest; 308 oldal).

A tematikus kötet a szerkesztők nemcsak hazánk egyik legismertebb és leglátogatottabb térségének bemutatásához, de az elmúlt évtizedekben kissé háttérbe szorult tudománytörténet gondozásához is nagymértékben hozzájárultak. A szerkesztői munka célkitűzése a térség megismerésében és megismertetésében szerepet játszó geológusok, biológusok, erdészek, orvosok, művészek, idegenforgalmi és egyéb szakemberek alapvető életrajzi adatainak összegyűjtése és a Balaton–Bakony térségéhez kötődő tevékenységük summás áttekintése volt. Az eredmény egy 1710 személy szócikkét tartalmazó kislexikon lett, a terület természetrajzának első leíróitól a kortárs szakemberek bemutatásáig. A szócikkek lényegre törők, tömörek: a születési és haláladási adatok mellett a szakterület, a legfontosabb munkahelyek, a fő kutatási

területek, valamint a Balaton- és Bakony-vidék térségéhez kapcsolódó legfontosabb eredmények kaptak helyet a könyvben. A kötetben minden olyan személy megtalálható, aki publikációval, vagy más, kézzelfogható és felkutatható eredménnyel hozzájárult a tájat leképező változatos természeti adottságok megismeréséhez, vagy az ahhoz kapcsolódó kultusz megteremtéséhez. A könyv valamivel bővebben szól azon személyekről, akik a Bakony-vidékel vagy a Balatonnal érzelmi alapon is szorosabb kapcsolatban álltak és emiatt hosszabb időt, adott esetben egész életművüket a térségnek szentelték.

A kötet adatgyűjteményként is jelentős értéket képvisel. Ehhez fogható regionális kutatói adatbázis egyedülállóan számít nem csak hazai, de nemzetközi összetetésben is.

A kiadvány alapmunka lehet a térség tevékeny kutatói, természettudományokkal foglalkozó szakemberei, oktatói, a tudománytörténet művelői, vagy a táj és annak megismerési folyamata iránt érdeklődők számára egyaránt. Ezen túl, az elődök

és kortársak legfontosabb eredményeinek kiemelésével a leendő kutatók témaválasztásában, kérdésfelvetéseiben is komoly segítséget nyújthat.

A kötet a Magyar Természettudományi Múzeum Ludovika téri kiállítási épületében érhető el.

Bauer Norbert